Τίτλος μαθήματος:
Η φιλοσοφία ως θεραπεία: Ο Αριστοτέλης και οι Στωικοί για τα πάθη της ψυχής και τη θεραπεία τους. Σύγχρονες αναγνώσεις.

Μάθημα 4ο
Αριστοτέλης: Επανάληψη όμοιων ενεργειών. Τα συναισθήματα ως έξεις της ψυχής.

Διδάσκων:
Πουλακίδας Παναγιώτης
panpoulakidas@gmail.com

Απόσπασμα 1

Η.Ν. 2.6.1106b36 - 1107a7: Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα [1107a] τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν. μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ᾽ ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ᾽ ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ᾽ ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἔν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ᾽ ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὑρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τὸ τί ἦν εἶναι λέγοντα μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή, κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ ἀκρότης.

Μετάφραση: Η αρετή λοιπόν είναι μια έξη, που α) επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο, β) βρίσκεται στο μέσον, στο μέσον όμως το «σε σχέση προς εμάς»· το μέσον αυτό καθορίζεται από τη λογική — πιο συγκεκριμένα, από τη λογική, πιστεύω, που καθορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος· είναι μεσότητα μεταξύ δύο κακιών, που η μία βρίσκεται από την πλευρά της υπερβολής και η άλλη από την πλευρά της έλλειψης· και ακόμη, με το νόημα ότι ορισμένες κακίες αποτελούν έλλειψη και άλλες πάλι υπερβολή σε σχέση με αυτό που πρέπει, είτε στα πάθη είτε στις πράξεις, ενώ η αρετή και βρίσκει και επιλέγει το μέσον. Από την άποψη λοιπόν της ουσίας της, και όσο μας ενδιαφέρει ο ορισμός της φύσης της, η αρετή είναι μεσότητα, από την άποψη όμως του σωστού και του άριστου είναι, ασφαλώς, ακρότητα.

Ανάλυση αποσπάσματος: Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο μάθημα, οι ηθικές αρετές αποτελούν σύμφωνα με τον Αριστοτέλη σταθερές καταστάσεις της ανθρώπινης ψυχής οι οποίες βρίσκονται στο μέσον αναφορικά με δύο αντίθετα πάθη. Για παράδειγμα, η αρετή της ανδρείας αποτελεί μεσότητα αναφορικά με τα πάθη του φόβου και του θάρρους. Επιπλέον, αναφέραμε επίσης πως ο εντοπισμός του μέσου δεν αποτελεί μία ενέργεια η οποία πραγματοποιείται από τις ίδιες τις ηθικές αρετές αλλά αντίθετα από τη διανοητική αρετή που σχετίζεται με τις πράξεις και τις συμπεριφορές μας, την φρόνηση. Όπως θα δούμε στο επόμενο μάθημα ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας τις ηθικές αρετές υπό την καθοδήγηση της φρόνησης υποστηρίζει πως τα πάθη εντός της ψυχής μας δεν πρέπει να εξαλειφθούν (μια θέση που όπως θα δούμε υποστηρίζουν οι Στωικοί). Αντίθετα, υποστηρίζει πως είναι δυνατό να βιώνουμε όλα τα συναισθήματα μας αρκεί να καταφέρουμε να εντοπίσουμε μέσω της φρόνησης το μέσον αναφορικά με κάθε πάθος και να εκπαιδεύσουμε τους εαυτούς μας μέσω της επανάληψης όμοιων ενεργειών να επιθυμεί το μέσον και να αντλεί ηδονή από αυτό.

Σκοπός του παρόντος μαθήματος είναι να αποσαφηνιστούν τρία στοιχεία. Πρώτον, η διαφορά και η αλληλεπίδραση μεταξύ συναισθημάτων ως στοιχείων του χαρακτήρα και συναισθηματικών επεισοδίων. Δεύτερον, ο ρόλος της ηδονής και του πόνου ως τα στοιχεία εκείνα που αποδεικνύουν την ύπαρξη κάποιου πάθους στην ψυχή μας. Τρίτον, ο ορισμός και τα συστατικά στοιχεία των παθών στην αριστοτελική φιλοσοφία.

Επανάληψη όμοιων ενεργειών – συναισθηματικά επεισόδια και συναισθήματα ως στοιχεία του χαρακτήρα

Ήδη από το πρώτο μάθημα είχαμε αναφερθεί σε μία κεντρική διάκριση για την φιλοσοφία των συναισθημάτων: τη διάκριση μεταξύ συναισθημάτων ως στοιχείων του χαρακτήρα και συναισθηματικών επεισοδίων:

<u>Συναισθηματικό επεισόδιο:</u> Με τον όρο συναισθηματικό επεισόδιο αναφερόμαστε σε μία μοναδική, προσδιορισμένη χωροχρονικά, εμφάνιση ενός συναισθήματος.

- Χρονική διάρκεια: Τόσο η αρχή όσο και το τέλος του συναισθηματικού επεισοδίου ορίζεται χρονικά.
- Αποβλεπτικό αντικείμενο: Κάθε συναισθηματικό επεισόδιο σχετίζεται πάντοτε με κάποιο συγκεκριμένο εξωτερικό αντικείμενο ή κάποια κατάσταση πραγμάτων.

Παράδειγμα: Ο Γιώργος άρχισε να νιώθει φόβο όταν είδε το σκύλο (αποβλεπτικό αντικείμενο φόβου) να κινείται προς τα πάνω του (αρχή συναισθηματικού επεισοδίου), ένιωθε φόβο για όλο το χρονικό διάστημα που έβλεπε/άκουγε το σκύλο και σταμάτησε να φοβάται όταν ο ιδιοκτήτης του σκύλου τον απομάκρυνε (τέλος συναισθηματικού επεισοδίου).

<u>Συναίσθημα ως στοιχείο του χαρακτήρα:</u> Όταν ένα συναίσθημα αποτελεί στοιχείο που χαρακτήρα μας έχουμε αποκτήσει μία συγκεκριμένη προδιάθεση να βιώνουμε συγκεκριμένου τύπου συναισθηματικά επεισόδια (π.χ. φόβου) κάθε φορά που

Παράδειγμα: Έστω πως ο φόβος για τα σκυλιά αποτελεί στοιχείο του χαρακτήρα του Γιώργου. Αυτό σημαίνει πως κάθε φορά που συναντά ένα σκυλί ο Γιώργος θα βιώνει ένα συναισθηματικό επεισόδιο φόβου.

Διευκρινίσεις:

1. Είναι δυνατό να βιώσουμε κάποιο συναισθηματικό επεισόδιο μία φορά χωρίς το σχετικό συναίσθημα να αποτελεί στοιχείο του χαρακτήρα μου. Για παράδειγμα: Ο Γιώργος φοβήθηκε το σκύλο που έτρεξε καταπάνω του εχθές στο πάρκο αλλά δεν φοβάται γενικά τα σκυλιά.
2. Η επανάληψη όμοιων συναισθηματικών επεισοδίων οδηγεί στη διαμόρφωση συναισθημάτων ως στοιχείων του χαρακτήρα μας. Εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα αποτελεί η περίπτωση του ψυχικού τραύματος με την οποία όμως δεν θα ασχοληθούμε κατά τη διάρκεια του μαθήματος.
3. Από τη στιγμή που κάποιο συναίσθημα αποτελεί πλέον στοιχείο που χαρακτήρα μας μοιραία θα βιώνουμε συγκεκριμένου τύπου συναισθηματικά επεισόδια κάθε φορά που βρισκόμαστε σε επαφή με το αποβλεπτικό αντικείμενο του συναισθήματός μας.

Απόσπασμα 2

Η.Ν. 2.1.1103b6-14: ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί. οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἳ μὲν δίκαιοι οἳ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἳ μὲν ἀνδρεῖοι οἳ δὲ δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἳ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἳ δ᾽ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἳ μὲν ἐκ τοῦ οὑτωσὶ ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἳ δὲ ἐκ τοῦ οὑτωσί. καὶ ἑνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται.

Μετάφραση: Επίσης: Η γένεση κάθε αρετής και η φθορά της έχουν την ίδια αρχή και γίνονται με τα ίδια μέσα — έτσι ακριβώς γίνεται και στις τέχνες: παίζοντας κιθάρα

γίνονται και οι καλοί και οι κακοί κιθαριστές· το ίδιο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι: χτίζοντας με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, χτίζοντάς τα όμως με κακό τρόπο θα γίνουν κακοί· αν δεν ήταν έτσι, δεν θα υπήρχε ανάγκη δασκάλου, και όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί εκ γενετής. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αρετές: κάνοντας αυτά που κάνουμε στην καθημερινή μας συνάφεια με τους άλλους ανθρώπους άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι· επίσης: κάνοντας αυτά που κάνουμε στις επικίνδυνες και φοβερές περιστάσεις της ζωής και αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και σε σχέση με τις επιθυμίες και την οργή: άλλοι γίνονται σώφρονες και πράοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται έτσι στις περιστάσεις αυτές και οι άλλοι με τον αντίθετο τρόπο. Με δυο λόγια: οι έξεις γεννιούνται από την επανάληψη όμοιων ενεργειών.

Απόσπασμα 3

Η.Ν.2.2.1104a20-1104b3: ὅ τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων δειλὸς γίνεται, ὅ τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων θρασύς· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος ἀκόλαστος, ὁ δὲ πᾶσαν φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄγροικοι, ἀναίσθητός τις· φθείρεται δὴ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σῴζεται. ἀλλ᾽ οὐ μόνον αἱ γενέσεις καὶ αὐξήσεις καὶ αἱ φθοραὶ ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει, οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος· γίνεται γὰρ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν, καὶ μάλιστα ἂν δύναιτ᾽ αὐτὰ ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. οὕτω δ᾽ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν· ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν γινόμεθα σώφρονες, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν καὶ ὑπομένειν αὐτὰ γινόμεθα ἀνδρεῖοι, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά.

Μετάφραση: Πραγματικά, ο άνθρωπος που συστηματικά τρέπεται σε φυγή μπροστά στο καθετί, που φοβάται τα πάντα και δεν αντιστέκεται σε τίποτε, γίνεται δειλός· ο άνθρωπος, από την άλλη, που δεν φοβάται τίποτε και βγαίνει να αντιμετωπίζει το καθετί, γίνεται απόκοτος· το ίδιο: αυτός που απολαμβάνει συστηματικά όλων των ειδών τις ηδονές και δεν μένει μακριά από καμία, γίνεται ακόλαστος, ενώ αυτός που

—σαν αγροίκος— μένει συστηματικά μακριά από όλες τους, γίνεται, θα λέγαμε, αναίσθητος· συμπέρασμα: τη σωφροσύνη και την ανδρεία τις φθείρει η υπερβολή και η έλλειψη, ενώ η μεσότητα τις σώζει. Δεν είναι όμως μόνο ότι έχουν την ίδια αρχή και τις ίδιες αιτίες τόσο η γένεση και η αύξηση των αρετών όσο και η φθορά τους· στον ίδιο επίσης χώρο θα εκδηλωθεί και η πραγμάτωσή τους· έτσι, άλλωστε, συμβαίνει και στις άλλες, τις πιο φανερές, περιπτώσεις· π.χ. στην περίπτωση της σωματικής ρώμης: η σωματική ρώμη γεννιέται από την πολλή τροφή και από την άσκηση στους πολλούς κόπους, αυτά όμως τα πράγματα είναι ικανός να τα κάνει κατά κύριο λόγο ο σωματικά ρωμαλέος. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τις αρετές: μένοντας συστηματικά μακριά από τις ηδονές γινόμαστε σώφρονες, και όταν γίνουμε, έχουμε πια σε πολύ μεγάλο βαθμό τη δύναμη να μένουμε μακριά τους· το ίδιο και με την ανδρεία: αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να περιφρονούμε τα πράγματα που προκαλούν φόβο και να τα αντιμετωπίζουμε, γινόμαστε ανδρείοι, και όταν γίνουμε, έχουμε πια σε πολύ μεγάλο βαθμό τη δύναμη να τα αντιμετωπίζουμε.

<u>Ανάλυση αποσπασμάτων:</u> Τα δύο στοιχεία που υπογραμμίσαμε αναφορικά μα τη διάκριση μεταξύ συναισθηματικών επεισοδίων και στοιχείων του χαρακτήρα φαίνεται να αποτυπώνονται με απόλυτη ακρίβεια στα παραπάνω αποσπάσματα του Αριστοτέλη. Ο φιλόσοφος σημειώνει πως η δημιουργία κάθε σταθερής κατάστασης στην ψυχή μας αποτελεί αποτέλεσμα εθισμού, επανάληψης δηλαδή όμοιων ενεργειών. Από τη στιγμή όμως που η έξη αυτή θα εδραιωθεί στην ψυχή μας θα αποκτήσουμε ταυτόχρονα μία προδιάθεση να πράττουμε τις πράξεις οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία αυτής της προδιάθεσης. Με τους όρους που έχουμε χρησιμοποιήσει, η επανάληψη συγκεκριμένων συναισθηματικών επεισοδίων οδηγεί στη δημιουργία συναισθημάτων στην ανθρώπινη ψυχή τα οποία άπαξ και αποκτηθούν το υποκείμενο διαμορφώνει μια συγκεκριμένη προδιάθεση να βιώνει τα αντίστοιχα συναισθηματικά επεισόδια.

Παράδειγμα: Από μικρό παιδί φοβόμουν να απαντήσω όταν κάποιο άλλο παιδί με προσέβαλλε, με κορόιδευε, ή μου μιλούσε άσχημα (συναισθηματικά επεισόδια). Η επανάληψη τέτοιων συναισθηματικών επεισοδίων με οδήγησε στο να καλλιεργήσω ένα συγκεκριμένο πάθος εντός μου, αυτό της δειλίας (συναίσθημα ως στοιχείο του χαρακτήρα). Σήμερα, ενήλικας πια, φοβάμαι να απαντήσω στον εργοδότη μου ο οποίος με προσβάλλει συνεχώς (συναισθηματικά επεισόδια).

Η ηδονή και ο πόνος ως απόδειξη διαμόρφωσης στοιχείων του χαρακτήρα

Απόσπασμα 4

Η.Ν. 2.2.1104b4-11: Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σώφρων, ὁ δ᾽ ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε ἀνδρεῖος, ὁ δὲ λυπούμενος δειλός. περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα.

Μετάφραση: Σημάδι αποδεικτικό των έξεων πρέπει να θεωρούμε την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας. Αυτό θα πει: Όποιος μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση, είναι άνθρωπος σώφρων· ακόλαστος είναι αυτός που το πράγμα αυτό τον δυσαρεστεί· επίσης: ο άνθρωπος που στέκεται να αντιμετωπίσει όλα τα επικίνδυνα πράγματα και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση ή, έστω, δεν τον δυσαρεστεί, είναι ανδρείος· δειλός είναι αυτός που το πράγμα αυτό τον δυσαρεστεί. Και όλα αυτά γιατί η ηθική αρετή σχετίζεται στην πραγματικότητα με την ευχαρίστηση και με τη δυσαρέσκεια: η ευχαρίστηση μας εξωθεί να κάνουμε ευτελή πράγματα, η δυσαρέσκεια μας κρατάει μακριά από τα όμορφα πράγματα.

Απόσπασμα 5

Η.Ν. 7.6.1143b15-19: Ἐπεὶ δ᾽ ἐστὶν ἔνια μὲν ἡδέα φύσει, καὶ τούτων τὰ μὲν ἁπλῶς τὰ δὲ κατὰ γένη καὶ ζῴων καὶ ἀνθρώπων, τὰ δ᾽ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ πηρώσεις τὰ δὲ δι᾽ ἔθη γίνεται, τὰ δὲ διὰ μοχθηρὰς φύσεις, ἔστι καὶ περὶ τούτων ἕκαστα παραπλησίας ἰδεῖν ἕξεις·

Μετάφραση: Ορισμένα πράγματα είναι ευχάριστα εκ φύσεως· κάποια από αυτά είναι γενικά και απόλυτα ευχάριστα, ενώ κάποια άλλα είναι ευχάριστα σε ορισμένα μόνο είδη ζώων και ανθρώπων. Από την άλλη υπάρχουν πράγματα που δεν είναι ευχάριστα εκ φύσεως, γίνονται όμως ευχάριστα είτε λόγω σωματικών/οργανικών βλαβών, είτε λόγω συνηθειών, είτε λόγω κακής φυσικής ιδιοσυστασίας.

Ανάλυση αποσπασμάτων: Ο Αριστοτέλης σημειώνει στα παραπάνω αποσπάσματα πως η απόδειξη πως κάποια έξη έχει διαμορφωθεί στην ψυχή μας είναι η ηδονή και ο πόνος που συστηματικά βιώνουμε όταν προβαίνουμε στις σχετικές πράξεις. Έτσι για παράδειγμα ο δειλός άνθρωπος νιώθει ηδονή κάθε φορά που καταφέρνει να αποφύγει τον κίνδυνο και πόνο κάθε φορά που αναγκάζεται να τον αντιμετωπίσει. Η σχετική ηδονή και ο σχετικός πόνος σχετίζεται πάντα με την έξη που έχει ο άνθρωπος αυτός διαμορφώσει εντός της ψυχής του αναφορικά με τα σχετικά πάθη. Στο παραπάνω παράδειγμα η δειλία του ανθρώπου χαρακτηρίζεται από υπερβολή στο πάθος του φόβου και έλλειψη στο πάθος του θάρρους. Αυτή η σταθερή κατάσταση της ψυχής του αποτυπώνεται με όρους ηδονής και πόνου κάθε φορά που ο άνθρωπος αυτός καλείται να πράξει. Επιπλέον ο Αριστοτέλης υπογραμμίζει το γεγονός πως η ηδονή και ο πόνος αναφορικά με τα εξωτερικά αντικείμενα μπορούν να δημιουργηθούν μέσα μας με τρόπους:

1. Εκ φύσεως: Πράγματι όλοι οι άνθρωποι είναι φτιαγμένοι εκ φύσεως με τέτοιο τρόπο ώστε να νιώθουν ηδονή όταν ικανοποιούν την πείνα τους και πόνο όταν πεινούν.
2. Λόγω συνηθειών: Αυτό ακριβώς το αίτιο σχετίζεται με την περίπτωση των συναισθημάτων. Ο φιλόσοφος επιμένει πως είναι δυνατό να εκπαιδεύσουμε τους εαυτούς μας να νιώθουν ηδονή και πόνο με συγκεκριμένα πράγματα. Εάν η εκπαίδευση αυτή είναι σωστή θα οδηγήσουμε τον εαυτό μας να νιώθει ηδονή και πόνο με τα σωστά πράγματα. Σε αντίθεση περίπτωση οι έξεις που θα δημιουργήσουμε εντός μας θα είναι καταστροφικές για την ευδαιμονία μας.
3. Λόγω σωματικών/οργανικών βλαβών, είτε λόγω συνηθειών, είτε λόγω κακής φυσικής ιδιοσυστασίας: Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την πιθανότητα κάποιοι άνθρωποι να διαμορφώσουν εσφαλμένες έξεις λόγω κάποιου παθολογικού προβλήματος. Στο επόμενο μάθημα όπου και θα μελετήσουμε την θεραπεία που προτείνει ο Αριστοτέλης θα εξηγήσουμε πως μεταχειρίζεται τέτοιες περιπτώσεις.

Η αριστοτελική ανάλυση των παθών

Απόσπασμα 6

Ρητορική 2.1.1378a19-26: ἔστι δὲ τὰ πάθη δι᾽ ὅσα μεταβάλλοντες διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις οἷς ἕπεται λύπη καὶ ἡδονή, οἷον ὀργὴ ἔλεος φόβος καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία. δεῖ δὲ διαιρεῖν περὶ ἕκαστον εἰς τρία, λέγω δ᾽ οἷον περὶ ὀργῆς πῶς τε διακείμενοι ὀργίλοι εἰσί, καὶ τίσιν εἰώθασιν ὀργίζεσθαι, καὶ ἐπὶ ποίοις· εἰ γὰρ τὸ μὲν ἓν ἢ τὰ δύο ἔχοιμεν τούτων, ἅπαντα δὲ μή, ἀδύνατον ἂν εἴη τὴν ὀργὴν ἐμποιεῖν·.

Μετάφραση: Πάθη είναι όλα αυτά που, προκαλώντας μεταβολές στη γενικότερη κατάσταση των ανθρώπων, τους κάνουν να παρουσιάζουν διαφορές στις κρίσεις τους· συνοδεύονται από δυσαρέσκεια ή ευχαρίστηση. Πάθη είναι π.χ. η οργή, ο οίκτος, ο φόβος και όλα τα παρόμοια, καθώς και τα αντίθετά τους. Μιλώντας για το καθένα από αυτά θα πρέπει να κάνουμε ξεχωριστό λόγο για τρία πράγματα. Θέλω να πω: μιλώντας π.χ. για την οργή είμαστε υποχρεωμένοι να εξετάσουμε αναλυτικά α) τη γενικότερη κατάσταση των ανθρώπων που κατέχονται από οργή, β) εναντίον τίνων συνήθως οργίζονται, γ) για τί είδους λόγους οργίζονται. Πραγματικά, αν γνωρίζουμε ένα ή δύο από αυτά, όχι όμως και τα τρία, είναι, θα έλεγα, αδύνατο να βάλουμε μέσα στην ψυχή κάποιου την οργή. Το ίδιο και στην περίπτωση των άλλων παθών.

<u>Ανάλυση αποσπάσματος:</u> Πλέον βρισκόμαστε σε θέση να μπορούμε να κατανοήσουμε με λεπτομέρεια τα συστατικά στοιχεία των παθών σύμφωνα με τον Αριστοτέλη. Όπως διαφαίνεται από το παραπάνω απόσπασμα αλλά και από τα αποσπάσματα που παρουσιάσαμε στο προηγούμενο μάθημα τα συναισθήματα αποτελούνται από τα εξής στοιχεία:

1. <u>πῶς (Γενικότερη κατάσταση του ανθρώπου που βιώνει το συναίσθημα)</u>: Κάθε συναισθηματικό επεισόδιο βιώνεται από τον κάτοχο του ως ηδονικό ή επίπονο. Η ηδονή και ο πόνος αποτελούν αποτέλεσμα των έξεων που ο άνθρωπος αυτός έχει διαμορφώσει εντός του αναφορικά με το αποβλεπτικό αντικείμενο του συναισθήματός του. Η διαμόρφωση αυτών των έξεων έχει πραγματοποιηθεί μέσω της επανάληψης όμοιων συναισθηματικών επεισοδίων.
2. <u>τίσιν (Αποβλεπτικό αντικείμενο):</u> Όπως έχουμε ήδη αναφέρει από το πρώτο μάθημα κάθε συναισθηματικό επεισόδιο αποτελεί ένα αποβλεπτικό φαινόμενο το οποίο

κατευθύνεται πάντοτε προς κάποιο εξωτερικό αντικείμενο ή προς κάποια κατάσταση πραγμάτων.

3. ἐπὶ ποίοις (αξιολόγηση): Κανένα συναίσθημα δεν γεννιέται εν κενώ. Ο Αριστοτέλης επιμένει πως πρέπει να συντρέχουν συγκεκριμένοι λόγοι προκειμένου να ενεργοποιηθεί κάποιο συναίσθημα. Ο κάθε άνθρωπος αξιολογεί τον κόσμο με συγκεκριμένο τρόπο και αυτές οι αξιολογήσεις τον οδηγούν στη δημιουργία συγκεκριμένων συναισθημάτων.

4. κίνητρο προς πράξη (*Ρητορική* 2.2.1378a30-1378b4): Κάθε συναίσθημα οδηγεί τον κάτοχο του στην πραγμάτωση συγκεκριμένων πράξεων. Αυτός σημαίνει πως η άνθρωποι έχουμε ηθική ευθύνη για τα συναισθήματα που καλλιεργούμε εντός μας καθώς σχετίζονται άμεσα με τον τρόπο που πράττουμε. Θα επιστρέψουμε στην ανάλυση αυτού του στοιχείου στο επόμενο μάθημα όπου θα μελετήσουμε την αριστοτελική θεραπεία των παθών.